

skills and personal experience. It is emphasized that mere knowledge can't guarantee the development of social competence. The attention is drawn to the importance of the ability to apply the knowledge effectively in the context of huge amount of disordered information with a variety of semantic relationships, meaning, subtext, technologies, critical thinking of an individual and his media informational competence as a component of social competence.

The attention is paid to social and functional individual incompetence, the reasons for this incompetence have been analyzed.

A teacher is referred to not only as a professional, but as an ordinary person who faces various problems every day being a market agent, a citizen, a member of legal, family and other relationships, a consumer of media information, a model, an authority, a «second mother» to younger pupils.

The paper focuses on the importance of social competence for free understanding, use, interpretation of the totality of specialized and partially specialized knowledge, which have come into use, and account for general social erudition of an individual in this environment, application of individual knowledge as the basis for effective decision-making, the establishment of social interaction with society and the fulfillment of social roles, as well as readiness to change.

Key words: *social competence of the individual, social intelligence, aptitude, ability, incompetence, functional illiteracy.*

УДК 376.1:371.21

Т. М. Дегтяренко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОМПЕТЕНЦІЯ ФАХІВЦІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему впровадження інклюзивної освіти на теренах України. Висвітлено проблему формування компетенції практичних педагогічних працівників і керівників спеціальних та масових загальноосвітніх навчальних закладів. Автором визначено фактори та їх причини, що негативно впливають на впровадження теоретичних засад інклюзивної освіти у практику та зумовлюють зниження якості її реалізації. Запропоновано проблему недостатньої компетенції фахівців, долучених до надання освітніх послуг дітям із психофізичними порушеннями та до управління реалізацією цього процесу, визнати як педагогічну проблему впровадження інклюзивної освіти.

Ключові слова: *дефектологія, термінологічний словник дефектології, спеціальне навчання, інклюзія, інтегроване навчання, компетенція.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства батьки дітей із вадами психофізичного розвитку, які є замовниками соціальних послуг для дітей з особливими освітніми потребами, прагнуть інтегрувати власних дітей у загальноосвітній простір. Тому останнім часом вітчизняні науковці спрямували свої зусилля на пошуки сучасних форм інтеграції дітей із порушеннями психофізичного розвитку в освітнє середовище.

Зазначені обставини дають підставу розглядати дослідження проблеми впровадження інклюзивної освіти на теренах України як актуальний науковий напрям. Однією зі складових і ключових педагогічних проблем впровадження

інклюзивної освіти є формування компетенції практичних педагогічних працівників і керівників, які будуть реалізовувати теоретичні засади інклюзивної освіти у практиці.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення стану практики та сучасної наукової літератури дозволило встановити, що за кордоном набагато раніше, ніж у нашій країні, набула поширення інклюзивна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами [7; 8]. Науковці визначають відставання країн пострадянського простору від країн далекого зарубіжжя з впровадження сучасних форм навчання дітей, у тому числі інклюзивного навчання орієнтовно на 20 років [10].

В Україні набули актуальності й розмаху наукові дослідження з впровадження інклюзивної форми навчання дітей (А. А. Колупаєва, В. В. Засенко, Н. З. Софій, Ю. М. Найда, Л. І. Даниленко та ін. [2; 7; 8; 9 та ін.]. Утім кількість власне педагогічних робіт, у яких здійснено комплексні педагогічні дослідження з управління інклюзивною освітою, є обмеженою. Лише частково ця проблема порушена в монографіях Т. М. Дегтяренко, А. А. Колупаєвої, В. В. Тесленко, А. Г. Шевцова, у публікаціях Л. І. Даниленко [3; 4; 8; 12; 13]. Немає жодної кандидатської, докторської педагогічної дисертації, яка б чітко висвітлювала роль і місце керівників у впровадженні зарубіжного досвіду інклюзивної освіти. Отже, до теперішнього часу не приділено достатньої уваги цій проблемі.

Мета статті – висвітлити негативні фактори та їх причини, які впливають на якість впровадження інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного впровадження нових форм навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами важливо враховувати завчасно, які зміни мають відбутися як на рівні професійної підготовки практичних працівників, від яких залежить якість практичної реалізації надання освітніх послуг, так і на рівні керівників, від яких залежить якість управління цими процесами.

Щоб не виникало плутанини у вживанні термінів, визначимо, у якому значенні ми у своєму дослідженні використовуємо термін «компетенція». Ми виходили з того, що компетенція (від. лат. *competencia*) – це коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями й досвідом. Отже, говорячи про компетенцію ми маємо на увазі, що вона є наперед заданою нормою освітньої підготовки, яка лежить в основі професійної поведінки педагогічних працівників і керівників навчального закладу.

Під час визначення факторів і їх причини, які негативно впливають на якість впровадження інклюзивної освіти, ми приділили увагу стану сформованості компетенції фахівців, долучених до надання освітніх послуг, дітям із психофізичними порушеннями та компетенції керівників, які здійснюють управління реалізацією цього процесу в умовах масового загальноосвітнього навчального закладу. Для порівняння ми здійснили

ретроспективний огляд питання формування компетенції фахівців системи спеціальної освіти.

Відомо, що за радянські часи на теренах України була потужно розвинута мережа спеціалізованих навчальних закладів системи спеціальної освіти. Ця система забезпечувалася кадрами зі спеціальною дефектологічною підготовкою. Ретроспективний огляд наукових джерел дозволив з'ясувати механізми підготовки фахівців і керівних кадрів для системи спеціальної освіти за радянські часи.

Встановлено, що керівниками спеціалізованих навчальних закладів переважно призначалися фахівці з числа практичних працівників, які мали дефектологічну освіту та стаж роботи на посаді практичного педагогічного працівника не менше 3 років [2, 384]. Формування педагогічної компетенції майбутніх фахівців відбувалось у стінах вищих навчальних закладів, складовою якої було опанування ними певними поняттями й категоріями дефектології та спеціальних методик навчання й виховання дітей із психічними та фізичними порушеннями. На час призначення на посаду вони були компетентними в питаннях організації корекційної роботи з дітьми з психофізичними порушеннями за певними нозологіями.

Отже, формування компетенції фахівців починалось у вищих навчальних закладах. Відомо, що будь-яка наукова галузь, будь-яка теорія, може бути справді науковою, якщо вона будується на системі понять, що мають точне й однозначне розуміння та адекватне позначення термінів. За радянські часи в дефектологічній науці застосовувались усталені терміни та категорії, які були чітко сформовані й загально визнані: дефект, дефектологія, аномальні діти, дефективні діти, спеціалізовані заклади та ін. [4]. У словнику вчителів-дефектологів вживалися медичні терміни: діагноз, патологія, дислексія, дизграфія тощо.

Існування усталеного термінологічного словника з дефектології полегшувала розуміння дефектологічних понять вітчизняними й зарубіжними науковцями та практичними педагогічними працівниками. Вони вільно здійснювали їх адекватну ідентифікацію з процесами та явищами практичної дефектологічної допомоги аномальним дітям.

Під час завершення навчання у вищих навчальних закладах випускники отримували диплом, у якому було вказано, що вони отримали дефектологічну освіту, а при призначенні на посаду вчителя-дефектолога у спеціалізованому дитячому садку або на посаду вчителя спеціалізованої школи основною вимогою було саме наявність цієї підготовки [2, 384]. Як зазначалося вище на керівні посади призначалися переважно фахівці з дефектологічною підготовкою.

Проведення дослідження сучасного стану практики організації системи спеціальної освіти дозволило встановити факти, які ми наведемо далі в матеріалі статті.

Вивчення нормативно-правової бази дозволило встановити, що принципи та засади побудови системи спеціальної освіти регламентовані Законом України «Про освіту», у якому визначено учасники навчально-виховного процесу, їх права та обов'язки, зокрема регламентується діяльність керівників спеціальних навчальних закладів. Було встановлено, що на законодавчому рівні відбулися зміни в застосуванні дефектологічних термінів. У Законі зазначено, що спеціалізованими закладами є колегіуми, ліцеї, гімназії, школи, у яких здійснюється поглиблене вивчення певних дисциплін тощо [6]. Вказано, що заклади системи спеціальної освіти об'єднані під загальним терміном – спеціальні заклади.

Застосовані в Законі України «Про освіту» поняття стосовно системи спеціальної освіти є квінтесенцією тих глобальних процесів, які відбулись у суспільстві та дефектологічній галузі. Зазначимо, що, починаючи з 90-х років ХХ ст. у пострадянських країнах, теорія дефектології переживає реконструювання своєї педагогічної термінології, яка переглядається за сучасними викликами практики. Розпочата в 90-х роках минулого століття в нашій країні перебудова системи спеціальної освіти, зокрема її організаційних форм у світлі ратифікованих нашою державою міжнародних нормативних документів щодо визнання прав осіб з обмеженими можливостями здоров'я, спонукала науковців до перегляду дефектологічного словника. Порівняльний аналіз науково-довідкової літератури [5; 14] дозволив визначити синонімічний ряд понять спеціальної педагогіки, який рекомендовано опановувати як у процесі підготовки фахівців спеціальності «Корекційна освіта», так і підлягає застосуванню у словнику практиків, які здійснюють навчання й виховання дітей із психофізичними порушеннями. До них можна віднести: дефект – порушення; аномальні, дефективні діти – діти з порушеннями психічного та(або) фізичного розвитку; розумово відсталі діти – діти з порушеннями інтелекту; слабозорі – зі зниженням зору; слабочуючі – зі зниженням слуху, діти-логопати – діти з порушеннями мовлення; спеціалізовані навчальні заклади – спеціальні навчальні закладі та інші синонімічні терміни.

Вивчення процесу зміни застарілих понять і категорій дефектології як науки на більш сучасні, показало, що він є тривалим і відбувається у процесі дискусій науковців у галузі дефектології до теперішнього часу. Наведемо як приклад складності вирішення цього питання, той факт, що до сьогодні в наукових колах пострадянських країн точаться дискусії щодо правильності визначення терміну, який замінить поняття «дефектологія», як назви наукової галузі. Пропонується змінити її назву або на «корекційна», або «спеціальна» педагогіка (В. І. Бондар, С. М. Гончаренко, В. В. Засенко, О. І. Кукушкіна, М. М. Малофєєв, Н. М. Назарова, Т. Г. Нікуленко, І. П. Підласий, В. М. Синьов та ін.). Науковці підкреслюють, що ситуація з точністю застосування термінів загострилась у зв'язку з появою поруч із мережею спеціальних закладів системи освіти, реабілітаційних центрів системи соціального захисту

населення – спостерігається ототожнення понять «реабілітаційна педагогіка», «корекційна педагогіка», «спеціальна педагогіка» [11, 13].

Термінологічний бар'єр є однією з основних труднощів, з якими стикаються дослідники в дефектологічній галузі. Тимчасова відсутність чіткого визначення понять і категорій у дефектологічній науці дається взнаки на практиці формування компетентності фахівців відповідного напрямку підготовки й розумінні та вживанні цих термінів у своїй роботі практичними працівниками.

Особливо ця ситуація загострюється у зв'язку із залученням непрофесіоналів до надання освітніх послуг дітям із психофізичними порушеннями та залученням до управління корекційно-реабілітаційною діяльністю непідготовлених до цього керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Виникла ця ситуація внаслідок інтенсивного впровадження в Україні таких форм навчання дітей з особливими освітніми потребами як інклюзивне та інтегроване.

Зазначимо, що нині в Україні розробляється й упроваджується нова стратегія допомоги особам із психофізичними порушеннями, зокрема, вводяться нові форми навчання й виховання дітей (наказ МОН України № 1153 від 21.12.2009 р. «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року»; наказ МОН України № 855 від 11.09.2009 р. «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» та ін. У зазначених наказах ідеться про заходи Міністерства освіти і науки України на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1482-р. від 3 грудня 2009 р.). Інклюзивна освіта окреслюється як напрям стратегічного реформування системи освіти.

Отже, під впливом сукупності всіх перерахованих соціальних, нормативно-правових і педагогічних чинників значно розширилася кількість педагогічних працівників та керівників навчальних закладів, які мають надавати освітні послуги дітям із психофізичними вадами в масових закладах освіти. На жаль, у цьому випадку мова може йти про несформованість компетенції названих працівників. Ми підкреслюємо, що це один із факторів, що негативно позначається на ефективності впровадження інклюзивного навчання.

Детальне ознайомлення із сучасними термінологічними пластами дефектології як науки, результати якого викладені нами вище, виявило масу невідповідностей і різночитань навіть за умови зміни назви наукового напрямку. Внесення змін у точне та однозначне розуміння цілої системи понять дефектології зумовлює труднощі навіть у його застосуванні спеціалістами, які мають дефектологічну підготовку.

У випадку впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами не може йти мова про сформованість компетенції

педагогічного та керівного персоналу масових загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки підготовка педагогів і керівників здійснювалась у межах дисциплін загальної педагогіки.

Для того, щоб запобігти цим проблемам у навчальні плани вищих навчальних закладів були введені дисципліни: спочатку «Основи дефектології», згодом «Основи корекційної педагогіки», «Основи інклюзивної освіти». Це надає сподівання на подолання визначеного нами негативного фактору, який перешкоджає впровадженню інклюзивної освіти.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виокремити один із факторів, який негативно впливає на впровадження теоретичних засад інклюзивної освіти у практику, зумовлює зниження якості її реалізації, та визначити його причини. Проблема недостатньої компетенції фахівців, які беруть участь у наданні освітніх послуг дітям із психофізичними порушеннями, та недостатньої компетенції керівників, які здійснюють управління й контроль за реалізацією цього процесу, має бути визнана як педагогічна проблема впровадження інклюзивної освіти. На нашу думку, вона представляє інтерес для науковців і заслуговує обговорення й негайного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарь В. И. Модернизация специального образования на Украине: уроки на будущее / В. И. Бондарь // Дефектология. – 2006. – № 3. – С. 67–72.
2. В помощь директору специальной школы : сб. руководящих и инструкт. материалов / Сост. В. В. Грибова, А. В. Мелехина, А. Н. Миронова ; под ред. Г. Д. Кузнецова. – М. : Просвещение, 1982. – 407 с.
3. Даниленко Л. І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій // Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; за ред. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.
4. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління : монографія / Т. М. Дегтяренко. – Суми : Університетська книга, 2011. – 403 с.
5. Дефектологический словарь : словарь / Акад. пед. наук СССР, Научно-исследов. ин-т дефектологии. – 2-е изд., доп. – М. : Педагогика, 1970. – 503 с.
6. Закон України «Про освіту» № 1060-XII (1060-12) від 23.05.1991 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
7. Засенко В. В. Інтеграція: за і проти / В. В. Засенко // Діти з особливими потребами: поради батькам / В. І. Бондар, В. І. Берзін, Л. В. Борщевська та ін. ; за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенко. – К. : Науковий світ, 2004. – 232 с.
8. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
9. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 457 с.

10. Малофеев Н. Н. Современный этап в развитии системы специального образования в России: результаты исследования как основа для построения программы развития / Н. Н. Малофеев // Дефектология. – № 4. – 1997. – С. 3–15.

11. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов. – К. : НПУ, 2007. – Ч. 1. – 238 с.

12. Синьов В. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В. Синьов, А. Шевцов // Дефектология. – 2004. – № 2. – С. 6–10.

13. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : монографія / В. В. Тесленко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 368 с.

14. Український дефектологічний словник / за ред. В. І. Бондаря. – К. : Милосердя України, 2008. – 284 с.

РЕЗЮМЕ

Дегтяренко Т. Н. Компетенция специалистов как педагогическая проблема внедрения инклюзивного образования.

В статье рассмотрена проблема внедрения инклюзивного образования на территории Украины. Освещена проблема формирования компетенции практических педагогических работников и руководителей специальных и массовых учебных заведений. Автором рассмотрены факторы и их причины, негативно влияющие на внедрение теоретических основ инклюзивного образования в практику, и обуславливающие снижение качества ее реализации. Предложено проблему недостаточной компетенции специалистов, привлеченных к предоставлению образовательных услуг детям с психофизическими нарушениями и к управлению реализацией этого процесса, признать как педагогическую проблему внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: дефектология, терминологический словарь дефектологии, специальное обучение, инклюзия, интегрированное обучение, компетенция.

SUMMARY

Dehtyarenko T. Professional competence as a pedagogical problem of implementation of inclusive education.

The article deals with the problem of implementation of inclusive education in Ukraine. The problem of formation of practical competence of teachers and heads of special and mass educational establishments was described. The author considers the factors and their causes, which affect the implementation of the theoretical foundations of inclusive education in practice, and which cause decline in the quality of its implementation.

The author states that at the present stage of development of society, parents of children with impaired mental and physical development, which are customers of social services for children with special educational needs, seeking to integrate their children in the general educational environment. Therefore, in recent years our researchers directed their efforts in search of modern forms of integration of children with impaired mental and physical development in the educational environment.

The factors that lead to the inefficient implementation of inclusive education were identified. It is stated that one of the components and key pedagogical problems of implementation of inclusive education is the formation of practical competence of teachers and leaders who will implement the theoretical foundations of inclusive education in practice.

Detailed introduction to modern terminology layers of defectology as a science, the results of which are outlined above have found many inconsistencies and discrepancies even when the change in the name of scientific directly. Making changes in precise and unambiguous understanding of the whole system of defectology concepts causes difficulties in its application by the specialists who have special training.

The definition of the term «competence», which is used in the study, was provided. Speaking about the competence of specialists, the author has in mind that it is a predetermined norm of educational attainment, which is the basis of professional behavior for teachers and school leaders.

The author has provided the problem of insufficient competence of specialists, who involved in the provision of educational services for children with mental and physical impairments, and specialists, who involved in the implementation of this process. And this problem should be recognized as a pedagogical problem of implementation of inclusive education.

Key words: *defectology, terminological dictionary of defectology, special education, inclusion, integrated education, competence.*